

УДК 373.3.091.12-057.86

Інна Литвин

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-8946-1449

Ігор Зубрицький

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0003-1047-953X

Леся Смеречак

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0002-4567-9737
DOI 10.24139/2312-5993/2025.02/080-089

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ

У статті узагальнено підходи до дефініції «професійне співробітництво», розкрито її особливості як важливої складової інклюзивного навчання в умовах початкової освіти; виокремлено основні ознаки професійного співробітництва. Визначено, що асистент учителя забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами, разом з учителем класу проводить різні заходи (як в умовах класної, так і позакласної діяльності); допомагає дитині при виконанні навчальних завдань; бере участь у розробці та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини; адаптує/модифікує дидактичні матеріали з урахуванням визначеного ІРЦ рівня підтримки та індивідуальних особливостей освітньої діяльності учня з особливими освітніми потребами. Акцентовано увагу на тому, що лише спільна праця вчителя та асистента над розробленням індивідуальних завдань, дидактичного матеріалу, індивідуальної освітньої траєкторії тощо дасть змогу досягнути ефективності в роботі з учнями з особливими освітніми потребами. Наголошено, що професійне співробітництво вчителя початкової школи та асистента вчителя є запорукою успішного інклюзивного навчання, оскільки саме вони зумовлюють реалізацію індивідуального підходу до дитини з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: професійне співробітництво, початкова освіта, вчитель початкової школи, асистент вчителя, інклюзивне навчання, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень.

Впровадження інклюзивної освіти потребує вироблення нових вимог до кадрового забезпечення інклюзивного навчання, зокрема, визначення організаційно-змістових складових діяльності асистента вчителя як нового суб'єкта освітнього процесу. Об'єктивна потреба посилення уваги до проблем професійного співробітництва в умовах інклюзивного навчання створюється вже самою освітньою ситуацією, оскільки від початку складається з двох взаємозумовлених форм педагогічної діяльності, з яких одна – професійна діяльність вчителя (в контексті нашого дослідження – вчителя початкової школи), мета якої полягає в

організації навчання та виховання здобувачів освіти, а друга – діяльність його асистента, який допомагає вчителю в організації освітнього процесу. Інклюзивна освіта часто асоціюється у суспільстві винятково з особами з інвалідністю, проте, не всі діти, які потребують інклюзивного навчання, мають інвалідність. Значна частина з них належать до категорії дітей з особливими освітніми потребами, що може зумовлювати потребу в адаптованих підходах під час навчання, незалежно від наявності чи відсутності офіційного статусу інвалідності.

Згідно з нормативними документами: «Особа з особливими освітніми потребами - це особа яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Законом України «Про освіту», № 2657-VIII від 18.12.2018, зі змінами. URL: <https://surli.cc/lpsrrk>).

Сьогодні, інклюзивне навчання розглядається як альтернативна форма організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами, за якої вони здобувають освіту в умовах закладу загальної середньої освіти разом із ровесниками, відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії. Водночас розвиток інклюзивної освіти не заперечує важливості спеціальної освіти, а функціонує як один із можливих підходів до задоволення освітніх потреб дітей.

Ефективне впровадження інклюзивної освіти вимагає здатності системно та результативно вирішувати проблемні ситуації, не лише труднощі окремої дитини, а й комплексне реагування на потреби всієї шкільної спільноти. Заклад освіти має адаптувати свої підходи таким чином, щоб відповідати освітнім потребам усіх учнів, ключовими чинниками цього процесу є належна педагогічна підготовка, наявність спільних цінностей серед колективу та позитивне лідерство. Саме ці елементи сприяють формуванню відкритого та інклюзивного середовища. Здатність вирішувати складні освітні завдання в режимі реального часу є невід'ємною частиною професійної діяльності педагогічних працівників, які щоденно взаємодіють із дітьми та дорослими в освітньому просторі. При відкритті інклюзивного класу в закладі освіти, адміністрація формує міждисциплінарну команду, яка включає як наявних працівників, так і додатково залучених фахівців. Зокрема, до штатного розпису можуть вводитися такі посади, як педагог-дефектолог, реабілітолог, логопед та асистент вчителя. Кожен із учасників цієї команди виконує визначені функції, спрямовані на підтримку дитини з особливими освітніми потребами. Психолого-

педагогічна команда — це комплексна група фахівців, до складу якої також залучаються батьки дитини, її діяльність спрямована на створення умов для повноцінного розвитку, соціалізації та адаптації дитини в освітньому середовищі, а також на забезпечення ефективного засвоєння знань, умінь і навичок.

Цілком закономірним є те, що лише спільними зусиллями, використовуючи професійні знання й доповнюючи фаховість один одного, вчитель початкових класів та асистент вчителя разом із іншими учасниками команди психолого-педагогічного супроводу можуть створити сприятливі умови для здобуття якісної освіти учнів з особливими освітніми потребами (далі – ООП) (Васильєва, Фень, 2024).

Питання професійного співробітництва в умовах інклюзивного навчання є надзвичайно актуальними і вивчаються вітчизняними вченими. Різні аспекти професійної діяльності вчителів початкової школи визначено у працях К. Біницької, С. Сапожникова, О. Янкович та ін. Особливості професійно-педагогічної діяльності асистента вчителя висвітлюють С. Гаврилюк, О. Коган, О. Манукян, І. Юдіна та ін. О. Бабяк, Н. Безлюдна, В. Засенко, І. Калиновська, І. Литвин, Л. Прохоренко, Н. Хемич, Н. Ярмола висвітлюють особливості організації роботи учителя початкової школи в інклюзивному освітньому середовищі.

Мета статті – узагальнений аналіз особливостей професійного співробітництва й взаємодії вчителя початкової школи та асистента вчителя.

Виклад основного матеріалу. Основною дефініцією нашої наукової розвідки є поняття «професійне співробітництво». У контексті нашого дослідження розглядаємо професійне співробітництво вчителя початкової школи та асистента вчителя як комплексну педагогічну технологію, що поєднує в собі функціонально-компетентнісний та інклюзивний підходи до становлення особистості дитини з особливими освітніми потребами й орієнтована на всебічний і гармонійний її розвиток. В якості цілісної технології професійне співробітництво поки що не знайшло втілення в конкретні моделі педагогічної взаємодії, однак має нормативно-правові засади. Наголосимо, що «...у педагогічній взаємодії мають бути наявні прямий і зворотний зв'язки, оскільки її ефективність визначається реакціями учасників діяльності, які корегують ефективність одержання кінцевого результату» (Подберезський, 2011). З огляду на це професійне співробітництво вчителя початкових класів та його асистента варто

розглядати як особливого типу технологію, що є втіленням концептуальних ідей інклюзивної освіти та включає в себе чітко спланований очікуваний результат навчання учнів з ООП, форми, методи й прийоми, організаційні умови тощо, за допомогою яких досягається очікуваний результат.

Професійне співробітництво в початкових класах з інклюзивним навчанням набуває певних особливостей, оскільки саме початкова освіта є субстанцією освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти. Цільовим орієнтиром професійного співробітництва слід вважати реалізацію мети початкової освіти, що ґрунтується на таких основних цінностях:

- визнання унікальності кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборонаю будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору;

- міцного здоров'я та добробуту, досягнення яких можливе шляхом формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку;

- забезпечення безпеки учнів початкової школи у результаті створення атмосфери довіри і взаємоповаги тощо;

- утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини (зокрема, права на життя, здоров'я тощо);

- відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу тощо (Постанова № 688 від 24 липня 2019 р. «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>).

Нагадаємо, інклюзія спрямована як на виявлення, так і усунення бар'єрів, включає проведення комплексного оцінювання, збирання інформації з різноманітних джерел для розроблення індивідуального плану розвитку (далі – ІПР) та його реалізації на практиці; накопичення, класифікацію й аналіз інформації з різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики та практики, стимулювання дітей до навчання (Тимошко, Гладуш, 2023).

Основними умовами забезпечення безбар'єрного середовища для здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами є:

- матеріально-технічна база закладу освіти;

- інформаційно-організаційне забезпечення освітнього процесу;

організаційно-педагогічне забезпечення, що включає реалізацію освітніх програм із урахуванням рівня підтримки й особливостей психофізичного розвитку та можливостей дітей із ООП;

програмно-методичне забезпечення освітнього процесу; комплексний психолого-педагогічний супровід;

кадрове забезпечення; співпраця з батьками, допомога їм;

забезпечення інформацією та навчальними матеріалами (за необхідності) (Гордієнко, Дубровська, Дубровський, 2021).

Тому одним із пріоритетних завдань початкової школи є тісна співпраця педагога та асистента вчителя, необхідними складовими якої є взаємна відповідальність, обговорення та узгодження завдань, встановлення чітких параметрів щодо змісту та звітності (як у роботі педагога, так і асистента вчителя); дотримання принципів толерантності, дитиноцентризму та конфіденційності; обговорення особливостей організації освітнього процесу; обмірковування стратегій реалізації програм комунікативної взаємодії тощо (Смерчак, Хемич, 2024). Професійне співробітництво учителя та асистента є запорукою успішного інклюзивного навчання, оскільки саме вони зумовлюють реалізацію індивідуального підходу до дитини з ООП.

Усі учасники психолого-педагогічного супроводу відіграють важливу роль у розвитку дитини з особливими освітніми потребами, а особливе місце в цій команді посідає асистент вчителя, який виступає ключовою ланкою між педагогічними працівниками, фахівцями, батьками та самою дитиною.

На асистента вчителя покладається відповідальність за координацію взаємодії між учасниками команди супроводу та за визначення освітньої траєкторії розвитку дитини, оскільки саме він проводить з нею значну частину навчального часу. Асистент здійснює системне спостереження за участю дитини в освітньому процесі та корекційно-розвиткових заходах, що дає змогу своєчасно фіксувати досягнення, труднощі та визначати напрями подальшої підтримки. Таким чином, участь асистента вчителя є критично важливою на всіх етапах функціонування команди супроводу.

Професійна діяльність вчителя початкових класів з інклюзивним навчанням спрямована на забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та індивідуальної програми розвитку (ІПР); підготовку інформації для учасників засідання команди супроводу про особливості освітньої діяльності дитини з ООП, її сильні

сторони та потреби, результати виконання дитиною навчальної програми; участь у підготовці ІНП (індивідуального навчального плану) дитини з ООП; розробку індивідуальної навчальної програми в закладі освіти; визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР; створення належного мікроклімату в колективі; надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП (Учні початкових класів із особливими освітніми потребами : навчання та супровід : навчально-методичний посібник, 2020).

До обов'язків асистента вчителя належать: спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; участь в організації освітнього процесу дитини з ООП, участь у розробці ІПР; участь у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми; адаптація освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП; оцінка спільно з вчителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР; налагодження міжособистісних стосунків між усіма суб'єктами освітньої діяльності; підготовка інформації для учасників засідання команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб; здійснення посередницької діяльності у сфері виховання та соціальної допомоги; надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП (Учні початкових класів із особливими освітніми потребами : навчання та супровід : навчально-методичний посібник, 2020).

Основою формування ключових компетентностей є досвід здобувачів освіти (в контексті нашого дослідження – учнів початкових класів з особливими освітніми потребами), їхні потреби та можливості, які мотивують до навчання, знання, вміння та навички, що формуються не лише в освітньому середовищі школи, але й в родині, різноманітних соціальних ситуаціях та зумовлюють формування ставлення дитини до них. Тому гостро постає питання щодо співпраці педагогів, асистентів учителів із батьками дітей з ООП (або іншими законними представниками дитини). Така співпраця передбачає необхідність активного обміну інформацією та ідеями, взаємної підтримки. Тобто мова йде про готовність і здатність учасників взаємодії включатися в різноманітні суб'єкт-суб'єктні

зв'язки, формулювати мету спільних дій та конструктивно й результативно їх досягати.

Сучасні дослідники Безлюдна Н., Калиновська І. наголошують на тому, що з метою створення умов для залучення батьків у роботу школи учителю початкових класів слід пропонувати їм активно включатися в усі сфери освітньо-виховної діяльності, а також здійснювати просвітницьке навчання самих батьків у площині «педагог–батьки», «батьки–батьки». Окрім цього, під час організації роботи вчителя початкової школи в інклюзивному освітньому середовищі педагогу варто зорієнтовувати увагу на формування у дітей навичок комунікативної взаємодії, подолання комунікативних бар'єрів у процесі спілкування між учнями (Безлюдна, Калиновська, 2023).

Вважаємо за доцільне наголосити на винятковій важливості підвищення мотивації батьків до активної участі у спільній діяльності з дітьми, усвідомлення ними об'єктивної потреби в їх безпосередній участі у шкільному житті. Підкреслимо, що таке партнерство є надзвичайно важливим й водночас вагомим механізмом розвитку системи «школа–сім'я–дитина», а відтак – підвищення якості інклюзивної освіти. Для батьків дітей з ООП така партнерська взаємодія є особливим типом соціальної взаємодії (Байдюк, Литвин, 2024).

Професійне співробітництво вчителя початкової школи та асистента вчителя є основною системоутворювальною складовою освітнього процесу, передбачає їх узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення спільних цілей та результатів навчальних завдань, створення для здобувачів освіти з ООП сприятливих для навчання умов у закладі освіти, а також здійснення додаткових заходів, спрямованих на подолання їхніх освітніх труднощів (інтелектуальних, функціональних, фізичних, навчальних, соціоадаптаційних) (Постанова № 957 від 15 вересня 2021 р. «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021>).

Нам імпонує наукова позиція Васильєвої Г. та Фень М., котрі переконані, що «... командний підхід в інклюзії сприяє системній інтеграції професійних зусиль для усвідомлення всіма членами команди потреб учня з психофізичними порушеннями в комплексі, а не тільки під кутом зору окремого фахівця, та для більш ефективної реалізації усіх поставлених цілей» (Васильєва, Фень, 2024). Власне професійне співробітництво розширює горизонти бачення сучасних

проблем інклюзивного навчання, спонукає до творчої та інноваційної діяльності у закладі освіти.

Узагальнюючи різні аспекти професійної діяльності вчителя початкових класів і асистента вчителя, виділимо такі ознаки професійного співробітництва:

- взаємодія, спрямована на прийняття рішень, корегування цілей, дій і поведінки учасників освітнього процесу;
- рівень включеності у спільну діяльність;
- толерантне ставлення до всіх учасників освітнього процесу;
- взаємна відповідальність за виконання поставлених завдань та отриманого результату.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійне співробітництво має ключове значення для вивчення взаємопов'язаного комплексу складних питань щодо інклюзивного навчання в початкових класах, забезпечення раціональної зайнятості учасників команди супроводу, гнучкого врахування динамічних змін у сфері інклюзивної освіти, модернізації професійної підготовки вчителів початкових класів та асистентів учителів. Ми переконані, що в процесі співробітництва відбувається як особистісне, так і професійне зростання людини.

Резюмуючи сказане вище, доходимо висновку, що від професійного співробітництва вчителя початкової школи та асистента вчителя залежить результат інклюзивного навчання. Лише їх спільна праця над розробленням індивідуальних завдань, дидактичного матеріалу, індивідуальної програми розвитку тощо дасть змогу досягнути ефективності в роботі зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами, а відтак – сформуванню ключові компетентності.

Професійне співробітництво сприяє професійному розвитку як вчителя, так і асистента вчителя, налагодженню співпраці з усіма членами команди супроводу, розвитку ініціативності і творчості дітей з особливими освітніми потребами.

Винятково важливе значення має оновлення змісту професійної підготовки вчителів початкових класів до роботи з дітьми з ООП, а також вивчення та систематизація результатів наукових досліджень, прогресивних ідей вітчизняного і зарубіжного досвіду професійної підготовки асистентів вчителів.

Перспективами подальших досліджень є вивчення зарубіжного досвіду асистування педагогам в інклюзивному освітньому середовищі та можливостей його екстраполяції у практику сучасних освітніх закладів.

ЛІТЕРАТУРА

- Байдюк, Н.В., Литвин, І.М. (2024) Партнерська взаємодія вчителя початкових класів та батьків молодших школярів в умовах інклюзивного навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (137), 346-356. (Lytvyn I., Baiduk N. (2024). Partnership Interaction Between Primary School Teachers and Parents of Young Pupils in the Context of Inclusive Education. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 3 (137), 346-356. URL: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-3-133-13>)
- Безлюдна, Н.В., Калиновська І.С. (2023). Організація роботи учителя початкової школи в інклюзивному освітньому середовищі. *Академічні візії. Секція Освіта/Педагогіка*, 21. (Bezliudna N., Kalynovska I. (2023). Organization of primary school teacher's work in an inclusive educational environment. *Academic visions. Education/Pedagogy Section*, 21. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/435/401>)
- Васильєва, Г.І., Фень М.В. (2024). Сутність поняття «міжпрофесійне співробітництво» в команді супроводу в умовах інклюзивного навчання. *Інноваційна педагогіка*, (73), 95–101. (Vasilyeva, G.I., Feng M.V. The essence of the concept of «interprofessional cooperation» in the support team in the conditions of inclusive education. *Innovative pedagogy*, (73), 95–101).
- Гордієнко, Т.В., Дубровська, Л.О., Дубровський, В.Л. (2021). Особливості організації інклюзивного навчання у початковій школі. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2, 120–125. (Hordienko T.V., Dubrovska L.O., Dubrovsky V.L. (2021). Peculiarities of the organization of inclusive education in primary school. *Pedagogical Sciences: Theory and Practice*, 2 (38), 120–125).
- Закон України «Про освіту» від № 2657-VIII від 18.12.2018, зі змінами (*Law of Ukraine «On Education»*) (2018). URL: <https://surli.cc/lpsrrk>
- Наказ МОН від 08.06.2018 № 609 «Примірне Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (*Order On Approval of the Model Regulation on the Team for Psychological and Pedagogical Support of a Child with Special Educational Needs in a General Secondary and Preschool Education Institution*) (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729>)
- Подберезський, М.К. (2011). Характеристика особливостей педагогічної взаємодії. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2 (2), 31–35. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2011/2/7>. (Podberezsky M.K. (Characteristics of pedagogical interaction). *Bulletin of Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology series*, 2 (2). 31–35).
- Постанова № 957 від 15 вересня 2021 р. «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». (*PROCEDURE for organizing inclusive education in secondary education institutions*) (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021>).
- Постанова № 688 від 24 липня 2019 р. «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти». (*Resolution on Amendments to the State Standard of Primary Education*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
- Тимошко, Г.М., Гладуш, В.А. (2023). *Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища* : монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М. (Tymoshko, G.M., Gladush, V.A. (2023).

Development of communicative competence of teachers in an inclusive educational environment : monograph. Nizhyn : Publisher Lysenko M.M.).

SUMMARY

Lytvyn Inna, Zubrytsky Igor, Smerechak Lesia. On the problem of professional cooperation between a primary school teacher and a teacher's assistant.

The article summarizes various approaches to defining the concept of “professional collaboration”, and outlines its key characteristics as a vital component of inclusive education in the context of primary schooling; the signs of professional cooperation are highlighted. It is identified that the teacher assistant provides social and pedagogical support for children with special educational needs, working alongside the classroom teacher to carry out a range of activities both during lessons and in extracurricular settings. The assistant helps the child complete learning tasks, participates in the development and implementation of the individual development plan, and adapts or modifies didactic materials in accordance with the level of support specified by the Inclusive Resource Center (IRC) and the individual characteristics of the student's learning process. The article emphasizes that only collaborative work between the teacher and the assistant – on the development of individual tasks, educational materials, and personalized learning trajectories – can ensure effective support for students with special educational needs.

It is emphasized that the professional cooperation of the teacher and the teacher's assistant is the key to successful inclusive learning, since they determine the implementation of an individual approach to a child with special educational needs.

Key words: professional collaboration, primary education, primary school teachers, teacher assistant, inclusive education.

УДК 373.2:372.878+37.036](7)

Ольга Лобова

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-7028-043X

Єлизавета Федоряка

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0009-0008-3014-2014

DOI 10.24139/2312-5993/2025.02/089-100

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано педагогічні умови формування ігрової компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі мистецької діяльності.

Гра розглядається як вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують історично досягнутий рівень суспільства.

Ігрову компетентність трактовано як здатність дитини до вільної, емоційно насиченої, спонтанної активності з власної ініціативи, в якій реалізується можливість застосування наявних і освоєння нових знань та